

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Over de geschiedenis van de kinders- analytische opleiding in Nederland¹

Henriette de Levita-Isaac

**In de beschrijving van het ontstaan en de beginjaren van de kindersanalytische opleiding in Nederland wordt duidelijk dat, zoals overal elders waar men dit heeft onder-
nomen, een en ander totaal anders is verlopen dan men aanvankelijk verwacht had.**

Inleiding

De Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse organiseerde vanaf 1966 een geheel nieuwe, kindersanalytische opleiding, waarin Bets Frijling-Schreuder steeds een vooraanstaande rol heeft gespeeld. In dit tijdschrift is eerder door Eugenie Oosterhuis (1999) aandacht besteed aan het werk van mevrouw Frijling-Schreuder en wel aan het preventieve aspect van het kindersanalytische werk. In dit artikel zal worden weergegeven hoe de kindersanalytische opleiding in Nederland tot stand is gekomen en welke moeilijkheden daarbij overwonnen moesten worden.

Chronologisch overzicht

Schematisch kan men in de geschiedenis van de kindersanalyse in het algemeen, dus niet alleen in Nederland, drie episodes onderscheiden, die bij elkaar zo ongeveer de hele twintigste eeuw in beslag nemen, en wel:

I. Vanaf de eerste jaren van de twintigste eeuw tot het einde van de jaren veertig, dat wil zeggen tot enkele jaren na de Tweede Wereldoorlog.

H. de Levita-Isaac is arts/psychoanalytica voor volwassenen, adolescenten en kinderen, werkzaam in eigen praktijk. Zij is gewoon lid met bovendien kindersanalytische kwalificatie van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse, en AVL en supervisor voor de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie.

Correspondentieadres: Jan van Goyenkade 20,
1075 HR Amsterdam.

II. Vanaf de jaren vijftig tot aan het einde van de jaren zeventig.

III. Vanaf het eind van de jaren zeventig tot nu.

Alvorens het ontstaan van de kinderanalytische opleiding in Nederland te beschrijven zal ik een globaal overzicht van de zojuist genoemde drie episodes geven.

De eerste periode De publicatie van *De Kleine Hans* door Freud in Wenen (1909) wordt in het algemeen beschouwd als de aanvang van de kinderanalyse (Solnit 1993, King 1991) ondanks het feit dat Freud 'de kleine Hans', de zoon van een arts die Freud kende, maar eenmaal gezien en gesproken heeft. De analyse van 'Hans' werd in nauw overleg met Freud gedaan door de vader van het jongetje, dat bij het begin van de behandeling drie jaar oud was.

Tot na de Tweede Wereldoorlog bestond er nog geen systematische opleiding voor de kinderanalyse. Wel werden de eerste pogingen gedaan tot analytisch georiënteerde behandeling van jonge kinderen. Over deze behandelingen werd gerefereerd en soms ook gepubliceerd door pioniers op dit gebied zoals Hermine Hug-Hellmuth (1920, 1921), Anna Freud (1922, 1923) en Melanie Klein (1921, 1922). Ook Berta Bornstein (1945) en August Aichhorn (1925) trachtten al in een vroeg stadium de psychoanalyse te gebruiken bij de behandeling van kinderen, en ook zij refereerden en beschreven deze behandelingen voor elkaar.

Het Weens Psychoanalytisch Instituut organiseerde in 1927, kort na de oprichting, al een kinderanalytische cursus en seminar. Anna Freud werd gevraagd om die te leiden en Jenny Waelder Hall om te refereren (mondelinge mededeling van Jeanne Lampl-de Groot). Het referaat is door Jenny Waelder Hall bewerkt en in 1930 op een bijeenkomst van de Weense Psychoanalytische Vereniging gepresenteerd als eerste gedetailleerde voordracht over kinderanalyse. De publicatie heeft nog vijf jaar op zich laten wachten (Hall 1935) en de Engelse vertaling ervan tot 1946.

Ondanks het overtuigende werk dat in de jaren twintig en dertig verricht werd, bleef tot het begin van de jaren zestig binnen de International Psychoanalytical Association (IPA) een soort besluiteloosheid hangen met betrekking tot de kinderanalyse, waarbij de meningen varieerden van 'kinderanalyse is geen echte, volwaardige analyse' tot 'de kinderanalytici vormen een elitegroep binnen de IPA'. In haar *Preliminary conclusions* van het *Interim Report* van de Committee on Child and Adolescent Psychoanalysis van de IPA zegt Anne-Marie Sandler (1998) zelfs: 'There seems little doubt that child and adolescent psychoanalysis have led, and on the whole still lead, a somewhat stepchild-like existence within the IPA.' Mevrouw Sandler laat zich er in dit rapport niet over uit of de controversen (King en Steiner 1991) tussen Freud en Anna Freud enerzijds en Melanie Klein anderzijds (inclusief de groepering om ieder van hen) wellicht debet zijn geweest aan genoemde stiefmoederlijke bedoeldheid van de kinder- en adolescen-

tenanalyse binnen de verschillende psychoanalytische verenigingen. Toen de kinderanalytische opleiding in Nederland van start ging in 1966, leefde Melanie Klein niet meer (zij overleed in 1960, Anna Freud in 1982) maar er was wel een belangrijke kleiniaanse groep actief binnen de British Psycho-Analytical Society, naast de Freud-Groep en de Midden-Groep. Dit was al zo sinds 1926, toen Melanie Klein vanuit Berlijn naar Londen was verhuisd om zich daar te vestigen. Praktisch direct daarna werd zij tot lid gekozen² van de British Psycho-Analytical Society. Haar benadering sprak veel Engelse psychoanalytici meer aan dan de freudiaanse, terwijl in Wenen en Berlijn de invloed van Freud zowel als die van Anna Freud groter was dan die van Melanie Klein. Een belangrijk punt van verschil van mening was, en is het misschien hier en daar nog wel, dat Melanie Klein trachtte het spel van kinderen te behandelen als equivalent van de vrije associaties van volwassen patiënten.

Tot zover de eerste periode.

De tweede periode Het zal duidelijk zijn dat het onmogelijk is iets te vertellen over de kinderanalyse in Nederland, en hoe die tot stand is gekomen, met voorbijgaan aan de naam en de persoon van Bets Frijling. Zij is een van de belangrijkste initiatiefnemers geweest, in de eerste plaats doordat zij zelf kinderanalyses ging doen, en vervolgens doordat zij een belangrijke functie had bij het creëren van de kinderanalytische opleiding in het kader van de opleiding van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse, met de bedoeling om die opleiding door de IPA erkend te laten worden.

Voordat het zover was, voor 1966 dus, werden in Nederland nog geen kinderanalyses in strikte zin gedaan; wel kinderverpsychotherapieën ‘on analytic lines’, onder meer op het toen geheten MOB-Prinsengracht³. De ouderbegeleiding, die daar om niet echt duidelijke reden ‘sociaal contact’ werd genoemd, werd (evenals later op de afdeling Kinderpsychiatrie) meestal gedaan door speciaal opgeleide psychiatrisch sociaal werkers, van wie men, wanneer men als kinderverpsychiater (in opleiding) op het MOB een kinderverpsychiatrisch onderzoek ofwel een behandeling deed, een heleboel kon opsteken. Tegenwoordig is ouderbegeleiding een regulier onderdeel van de kinderanalytische opleiding.

Voor speciaal geïnteresseerde aspirant-leden en leden van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse gaf mevrouw Frijling een kinderanalytisch seminar, waar zowel literatuur als techniek werd bestudeerd en besproken. Deelnemen aan dit seminar leidde weliswaar wel tot grotere kennisoverdracht en uitwisseling van ideeën maar niet tot enige kwalificatie.

Tot zover de tweede periode van de kinderanalytische geschiedenis, althans wat Nederland betreft.

De derde periode Deze periode begon ermee, dat mevrouw Frijling, toen zij in 1965 hoogleraar Kinderpsychiatrie aan de Universiteit van Amster-

dam werd, direct te kennen gaf aandacht te zullen schenken aan de psychoanalytische benadering van de problematiek van de jonge patiënten en hun families, waarbij zij de gelegenheid wilde scheppen om haar medewerkers die daarin geïnteresseerd waren aan dat werk te laten deelnemen. Eveneens in 1965 kwam er een belangrijke verandering in de bestaande situatie door het organiseren van de kinderanalytische opleiding door de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse. Nog in dat jaar kon men zich voor deze geheel nieuwe opleiding aanmelden, en wel via een procedure die nog steeds uniek is binnen de IPA. Het werd in Nederland namelijk mogelijk om met de kinderanalytische opleiding te beginnen. Overall elders waar een kinderanalytische opleiding (KO) bestond, was (en is) men verplicht om met de volwassenenopleiding (VO) te beginnen. Men hoeft de VO niet te hebben voltooid, maar men dient wel ten minste met één gesuperviseerde volwassenenanalyse te zijn begonnen voor men zich kan aanmelden voor de KO.

De kinderanalytische opleiding van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse

De opleiding ging van start in het najaar van 1966, onder de dagelijkse leiding van collega S. Teuns, in samenwerking met bestuur en opleidingscommissie van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse. Vier jaar lang kwamen elke vrijdagmiddag twee docenten, leden van de British Psycho-Analytical Society, uit Londen naar Nederland, in de eerste jaren naar Oegstgeest, waar een huis ter beschikking stond voor de seminaria en supervisies. Deze docenten waren medewerkers aan de Hampstead Child-Therapy Clinic (nu Anna Freud Centre geheten). De opleiding in Hampstead stond destijds (dat is nu anders georganiseerd) geheel los van de kinderanalytische opleiding van de British Psycho-Analytical Society, die meer kleiniaans georiënteerd is. De Engelse docenten bleven tot en met zaterdagmiddag in Nederland om in de beschikbare tijd de happy few, die daartoe geselecteerd waren, de grondbeginselen van de psychoanalyse bij te brengen. In het eerste jaar ging het grotendeels over het denken van Freud, zoals zich dat chronologisch had ontwikkeld. Humberto Nagera en Joseph Sandler kwamen voor het theoretische gedeelte, regelmatig afgewisseld door sprekers als Ilse Hellman, Anne-Marie Sandler en Gita Mehra. Joseph Sandler sprak bij voorkeur over het gelezene naar aanleiding van vragen die de kandidaten hem erover gesteld hadden, de andere docenten gaven eerst hun eigen commentaar op het gelezen stuk waarna er over het geheel gediscussieerd werd.

Het theoretische gedeelte van de opleiding werd gecompleteerd door het volgen van enkele dinsdagavondcursussen op het Psychoanalytisch Instituut in Amsterdam (PAI), toen nog op het Brouwersplein. Op die manier kregen de toenmalige kinderanalytische kandidaten ook de Algemene inleiding, waar de Nederlandse psychoanalytische opleiding mee begon, te

horen (en die in die jaren door Bets Frijling werd gegeven), evenals als de daarop volgende Droomcursus van Jaap Spanjaard. De deelnemers aan de kinderaanalytische opleiding waren vol enthousiasme om alles wat hun geboden werd in zich op te nemen, en dat was ook wel nodig, want in verband met de toen nog wat ingewikkelde constructie van de opleiding klop- te er administratief weleens iets niet. In de eerste jaren werden de kinderaanalytische cursisten zodoende nogal eens bij de voordeur van het PAI tegengehouden omdat ze (naar men dacht) 'niet op de deelnemerslijst stonden'. De betrokkenen hadden vervolgens al hun overtuigingskracht nodig om het oude Instituut, dat al in zijn voegen stond te kraken, te mogen betreden.

Het vervolg van het theoretische cursusprogramma in Oegstgeest liep overigens praktisch parallel aan het programma van de Hampstead Clinic. Dit betekende dat het in hoofdzaak freudiaans was, met enkele uitzonderingen, zoals de benadering door de supervisor John Bolland, die Winnicott (behorend tot de 'Middle Group') goed had gekend en boeiend vertelde over diens theorieën en techniek, waaronder de beroemde 'Squiggle Game-techniek'. De conclusie was, wat dat onderdeel betrof, dat het lang niet iedereen gegeven is om op die manier contact met een kind te maken. Op de theoretische seminaria werden verder onder meer Freud, Anna Freud, David Rappaport, Roy Schafer en veel uit *The Psychoanalytic Study of the Child* bestudeerd. Bovendien kregen de kandidaten met grote regelmaat nog ongepubliceerde of net gepubliceerde artikelen ter lezing aangeboden (die later standaardwerken zijn geworden) van Nagera, Sandler, Rose Edgumbe, Hansi Kennedy en anderen (1965-1975). Deze stukken verschenen veelal in de serie *Basic Psychoanalytic Concepts* van de Hampstead Clinic Psychoanalytic Library en in de *Monograph Series of the Psychoanalytic Study of the Child*. In deze laatste serie verscheen bijvoorbeeld de introductie van de later zo bekend geworden *Hampstead Psychoanalytic Index*.

Vanaf het tweede opleidingsjaar volgden de kandidaten bovendien het technische seminar, dat gegeven werd door verschillende Engelse supervisoren, waaronder John Bolland, Agi Bene, Max Goldblatt en Kanwall Mehra. Bij deze seminarleiders kon men zich ook vervoegen voor de supervisie van de kinderaanalytische opleidingsgevallen. Men kon uiteraard ook in supervisie gaan bij één of meer van de weinige Nederlandse kinderaanalytici die de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse toen rijk was. Voor advies, wanneer men als beginnend analyticus overwoog een analyse te gaan doen van een kind met een atypische stoornis, zoals de kinderen die op de afdeling Kinderpsychiatrie waren opgenomen, kon men zowel te rade gaan bij Vicky van Norden-Tan als bij mevrouw Frijling.

Een punt tussendoor: men zal begrijpen dat het niet altijd even gemakkelijk was om voor de Engelse supervisoren alles wat er in een kinderaanalyse gebeurde, waar bijna altijd Nederlands gesproken werd, op de juiste wijze in het Engels weer te geven. Zeg bij voorbeeld even gauw in het Engels: 'En

toen ik dat geduid had wilde hij toch weer de hele tijd mens-erger-je-niet of (in een ander geval) dierenkwartet spelen.'

Verder was er nogal wat verschil in supervisiestijl tussen de Engelsen – zo werden de Engelse supervisoren in die tijd samenvattend genoemd – en de Nederlanders. Als beginner, ofwel 'jongere' zoals vroeger werd gezegd ongeacht de kalenderleeftijd van de betrokkene, ging men in een Nederlandse supervisie na enige tijd een bepaalde onzekerheid voelen, wat dan in het algemeen praktisch werd opgelost door het bespreken van de verschillende interpretaties die men het kind voor zou kunnen leggen. Bij de Engelsen ging het een beetje anders. De besprekingen kregen al snel een meer theoretisch karakter en de weekoverzichten ('weekly reports'), in de wandeling 'weeklies' genoemd, een fenomeen dat in Nederland niet bekend was, werden geïntroduceerd. In de Hampstead Clinic dienden deze samenvattingen, behalve voor de supervisie, ook om de beroemde *Index* mee aan te vullen. Het was bekend dat Anna Freud de in de Hampstead Clinic geschreven 'weeklies' altijd allemaal las; soms, als er veel achterstallige bij waren, waren het er wel honderd. Dit alles was voor de Nederlandse kandidaten een kwestie van wennen en ervaring opdoen; men raakte al doende thuis in beide benaderingen, de Engelse en de Nederlandse.

Weg uit Oegstgeest

Na die vier eerste indrukwekkende jaren moest de hele organisatie van de kinderanalytische opleiding worden gewijzigd, ten dele in verband met financiële problemen. Op het Psychoanalytisch Instituut in Amsterdam werden de cursus en de seminaria toen voortgezet door de Nederlandse kinderanalytici van de 'first circle', zoals Bets Frijling, Bep Scholten en Vicky van Norden, en degenen die inmiddels aspirant-lid of, zoals de Engelse psychoanalytici dat noemen, 'qualified' waren. Met 'qualified students' worden diegenen bedoeld die nog geen aspirant-lid zijn maar wel alle verplichte theoretische en technische seminaria hebben gevolgd en een aantal analyses onder supervisie doen. In de Engelse Vereniging heeft het 'qualified' zijn, in tegenstelling tot in de Nederlandse Vereniging, een bepaalde status. Verder kwamen er, zij het minder frequent, nog gedurende enige tijd op zaterdag Engelse docenten, zoals Hedy Schwartz, Robert Tyson en Alex Holder, voor een technisch of theoretisch seminar en een enkele supervisie. Voor speciale onderwerpen zoals adolescentie, gezinstherapie en fobieën werd een speciale Engelse docent gevraagd. Het heeft echter nog een aantal jaren geduurd tot de kleiniaanse analyticus Eric Brenman een seminar kwam geven. Een dergelijke zaterdagochtend werd in de regel onder leiding van een Nederlandse docent voorbereid. Tegen het eind van de jaren zeventig werd de Nederlandse Vereniging verondersteld de eigen kinderanalytische opleiding te kunnen geven.

Dat was enerzijds natuurlijk een grote stap voorwaarts, maar anderzijds

begonnen de moeilijkheden toen, eerlijk gezegd, pas goed. Het oorspronkelijke plan was, dat de zojuist (zij het niet in details) beschreven heel intensieve opleiding zou leiden tot een erkenning ervan door de IPA, zodat de kandidaten eerst aspirant-lid en later als kinderanalyticus lid van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse, en dus ook van de IPA, zouden kunnen worden. Dit opleidingsplan was zorgvuldig voorbereid door een speciale commissie die tijdens de *business meeting* van het IPA-Congres in Rome in 1969 was benoemd, eerst voorgezeten door Michael Balint en na diens dood door Samuel Ritvo, naar wie dit hele plan ten slotte werd genoemd. Voor Nederland zat Bets Frijling uiteraard in die commissie evenals Mario Montessori. Het plan werd echter, zeer teleurstellend voor alle betrokkenen, weggestemd op de *business meeting* van het IPA-Congres in Parijs in 1973.

Op dat moment waren er in Nederland nog maar enkele kandidaten die vasthielden aan het oorspronkelijke idee, dat wil zeggen de mogelijkheid om volwaardig lid te worden na zich tot de kinderanalytische opleiding te hebben beperkt. Bijna alle kandidaten die niet met de volwassenenopleiding waren begonnen voor zij kinderanalyses gingen doen, hadden inmiddels besloten om zich voor de volwassenenopleiding te melden. Dit hield enerzijds verband met de onzekere toekomstmogelijkheden als gevolg van de nogal negatieve attitude van de IPA ten aanzien van het Ritvoplan. Anderzijds was een belangrijke stimulans daartoe voor verschillende betrokkenen de aanbeveling in het Ritvoplan dat 'the childanalytic training program should incorporate knowledge as well as experience of adult psychoanalysis' wat wilde zeggen dat ten minste één gesuperviseerde analyse van een volwassene zou moeten worden gedaan. De Ritvocommissie beval bovendien aan dat enige kinderanalytische ervaring zou worden opgedaan door degenen die de volwassenenopleiding volgden. Na zorgvuldig overleg werd in Nederland uiteindelijk de nadruk gelegd op het doen van drie gevallen onder supervisie voor de volledige kinderanalytische opleiding: een kleuter, een latentiekind en een adolescent, bij voorkeur kinderen die juist in het begin van de betreffende ontwikkelingsfase zijn, opdat tijdens de analyse de hele ontwikkeling van het kind in die fase door de analyticus kan worden meegemaakt en begeleid.

Op de kinderpsychiatrische afdeling van de Universiteit van Amsterdam was men eind jaren zestig onder leiding van mevrouw Frijling tevens begonnen met het analyseren van jonge kinderen met een borderline- of psychotische ontwikkeling. Het betrof zowel kinderen die alleen overdag als kinderen die voor dag en nacht waren opgenomen. Ze hadden een leeftijd van ongeveer vier tot dertien à veertien jaar en werden alleen dan opgenomen wanneer zijzelf en hun gezin totaal waren vastgelopen. Welke vorm van psychotherapie, altijd in een multifunctioneel team, er zou worden toegepast werd na een uitgebreid kinderpsychiatrisch, inclusief psychologisch, onderzoek en enige tijd observatie tijdens opname beslist. Alvorens

te beginnen met een kinderanalyse of psychotherapie 'on analytic lines', met de nodige aan te brengen parameters, maakte men op de afdeling in eerste instantie gebruik van het *Developmental and diagnostic profile*, zoals dat in Hampstead onder leiding van Anna Freud was ontwikkeld. In *The Psycho-analytic Study of the Child* was een speciaal aangepast profile verschenen in een artikel van Ruth Thomas en anderen (1966) over, zoals in de titel staat, 'some aspects of self and object representation in a group of psychotic children'. Zelf maakten de medewerkers van de afdeling Kinderpsychiatrie ook aanpassingen die zij zinvol vonden. Toen er na enkele jaren een aantal kinderanalyses liepen, werden die voor elkaar gerefereerd, waarbij ook de aanpassingen in het profile werden besproken.

Onder meer uit deze groepering is op den duur de Kinderanalytische Werkgroep voortgekomen. Door ongeveer vijftientig opleidingskandidaten, aspirant-leden en leden van de Vereniging, die gemeen hadden dat ze allen ten minste één kinderanalyse deden, werd op 3 maart 1975 de Kinderanalytische Werkgroep opgericht. Sindsdien is dit een zeer actieve groep, die maandelijks bijeenkomt voor referaten, theoretische beschouwingen, voorbereiding en nabespreking van congressen en symposia, discussie met een lid van de Werkgroep over diens gepubliceerde artikel of zojuist gehouden maidenspeech. In 1981 werd enkele malen uitvoerig gesproken over ouderbegeleiding bij kinderanalyses onder leiding van Elly Isaac-Edersheim en Bets Frijling-Schreuder, waarbij men de beschikking had over een door Annie Geerts (1980) gepubliceerd artikel over dit onderwerp. Op de afdeling Kinderpsychiatrie van de toen geheten Medische Faculteit Rotterdam zijn in dezelfde tijd (de jaren zeventig) naast de psychoanalytisch georiënteerde psychotherapie diverse onderzoeksprojecten gestart, waar Froukje Slijper een belangrijk aandeel in had en nog steeds heeft.

Wat de opleiding betreft, moet hier vermeld worden dat men als medewerker van de afdeling Kinderpsychiatrie en tevens opleidingskandidaat van de Vereniging weliswaar kinderanalyses kon doen van atypische gevallen onder supervisie van diegenen die zich ervoor wilden inzetten, maar dat het meestal niet zo was dat zo'n geval 'voor de opleiding meetelde'. Ambulant deed men hoofdzakelijk neurosebehandelingen, en die kwamen uiteraard veel vaker voor dat 'meetellen' in aanmerking. Dat wil zeggen: een zogeheten 'opleidingsgeval' moest toch eigenlijk een neurose zijn. Ondanks dat was intussen op het IPA-Congres in Wenen in 1971 een hele middag gewijd aan de kinderanalytische behandeling van atypische gevallen. Bets Frijling hield toen een voordracht, die later is gepubliceerd (één van haar 103 publicaties). Auteur dezes refereerde daar de behandeling⁴ van een psychotisch kind, en velen, ook Anna Freud, toonden zich positief, terwijl men er aanvankelijk sceptisch tegenover had gestaan om psychoanalyse bij andere dan neurosebehandelingen toe te passen.

Instelling van het bijzonder lidmaatschap

Zonder aarzelen, althans zo kwam het over, had de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse, ondanks de in Parijs ondervonden tegenslag, besloten om vast te houden aan het idee dat kandidaten hun psychoanalytische opleiding kunnen beginnen met het kinderaanalytische gedeelte daarvan, al dan niet gevolgd door het volwassenengedeelte. Ook was een van meet af aan gecombineerde opleiding van kinder- en volwassenenpsychoanalyse mogelijk, maar dat werd eigenlijk niet zo aanbevolen. De theoretische cursus werd geïntegreerd, wat wil zeggen dat deze gemeenschappelijk voor de kinder- en de volwassenenopleiding werd gegeven. De technische seminaria werden echter uitsluitend voor kinderaanalyse of voor volwassenenanalyse toegankelijk gemaakt. Omdat men door uitsluitend de kinderaanalytische opleiding te volgen geen lid van de IPA kon worden, werd het bijzonder lidmaatschap van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse ingesteld. Dit is nog steeds uniek binnen de IPA. Toen daar in 1993 op het IPA-Congres in Amsterdam in een kinderaanalytisch panel over gediscussieerd werd, was men er licht verbaasd tot zelfs wat negatief over. Ook lukte het eigenlijk niet om de daar aanwezige collega's ervan te overtuigen dat het beginnen met het analyseren van kinderen bepaalde voordelen heeft, zowel voor de patiënten als voor de analyticus, ten opzichte van het beginnen met volwassenen. Over het analyseren van kinderen alléén viel al helemaal niet te praten, maar degenen die dit deden waren per slot van rekening nauwelijks op dit IPA-congres vertegenwoordigd, dus ook niet op deze speciale bijeenkomst. Het heeft nog vijf jaar geduurd voor Anne-Marie Sandler (1998) in het al genoemde *Interim Report* van de Committee on Child and Adolescent Psychoanalysis van de IPA suggereerde dat men wellicht moest overwegen om het Nederlandse voorbeeld te volgen. De voorzichtigheid waarmee dit geformuleerd werd, sprak mijns inziens boekdelen.

De 'voordelen van eerst kennismaken met de kinderaanalyse' behoeven nadere toelichting. De analyticus van volwassenen heeft binnen de psychoanalytische setting nooit meer dan het zogenaamde 'gereconstrueerde' – of in Daniel Sterns (1985) terminologie: 'gerecreëerde' – kind voor zich terwijl de kinderaanalyticus in een kinderaanalyse te maken heeft met het kind van het moment, ofwel het 'direct geobserveerde' kind. De weg terug naar een traumatische ervaring bijvoorbeeld is zodoende voor een volwassen analysant bij een analyticus zonder kinderaanalytische ervaring een stuk langer dan bij iemand mét die ervaring, en datzelfde geldt voor de weg vanuit de kinderlijke beleavingswereld terug naar het heden. Hier wordt niet mee bedoeld dat dit komt doordat een kinderaanalyticus per se zo veel meer van de kinderlijke ontwikkeling afweet, al zou men dat misschien wel verwachten, maar hij is op een andere, intensieve wijze in contact met de beleavingswereld van het kind dat zijn nu volwassen analysant destijds is geweest. De kwaliteit van de empathie is anders, wat, zoals ik ervaren heb, speciaal bij vroeg (seksueel of anderszins) getraumatiseerde patiënten van

belang is. Wellicht ten overvloede: met 'de weg terug' wordt gedacht aan de wijze waarop en de intensiteit waarmee de analysant innerlijk contact krijgt met zijn beleavingswereld van destijds (zijn vroege jeugd) en niet aan het vlotter of trager verlopen van het proces.

Adolescenten, een aparte groep?

Bij het organiseren van de kinderanalytische opleiding is men het in principe eens geworden over de adolescenten: het analyseren van adolescenten zou niet meer worden gedaan door de leden zonder kinderanalytische ervaring, maar door de kinderanalytische kandidaten en de bijzondere aspirantleden, bijzondere leden en leden met kinderanalytische kwalificatie. De adolescenten horen dus organisatorisch bij de patiëntengroep die in psychoanalytisch verband wordt aangeduid als 'kinderen', en daarvan zijn zij dan de oudsten, terwijl de analytische techniek een totaal andere is dan die van de behandeling van kleuters en latentiekinderen. Nu gaan er in de laatste jaren weleens stemmen op om de adolescenten als aparte groep te beschouwen. Er is zelfs een werkgroep opgericht om dit nader te bestuderen, maar het komt voorzover mij bekend is nog niet echt van de grond. Tijdens de discussies die ik in Amsterdam en in Londen heb bijgewoond becroop mij het gevoel dat veel volwassenenanalytici 'pur sang' vanzelfsprekend (vanuit hun opleiding en praktische ervaring zonder kinderanalyse) hún benadering van de psychoanalyse als de basis ervan beschouwen en zowel de opleiding als de verdere constructie van de IPA daarom willen laten bestaan zoals ze altijd geweest zijn. Een zelfde idee is denkelijk van toepassing op de weerstand die bleek te bestaan in de Association for Child Psychoanalysis toen werd voorgesteld om adolescenten formeel als aparte categorie te beschouwen, naast kleuters en latentiekinderen samen. Men ziet overigens zelden dat een analyticus zich presenteert als 'psychoanalyticus voor kinderen, adolescenten en volwassenen', maar wel '... voor kinderen en volwassenen'. Het komt mij voor dat adolescenten nu eigenlijk 'nergens bij horen'. Ze zouden daardoor tussen wal en schip kunnen raken.

Het opleiderschap voor de kinderanalyse

Gedurende lange tijd is de supervisie van kinderanalytische behandelingen in Nederland alleen gedaan door opleiders die opleider waren geworden op grond van hun volwassenopleiding en -activiteiten en die ook nog kinderanalytisch gekwalificeerd waren. Bovendien is er in de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse geen onderscheid tussen 'leeranalyticus' en 'supervisor', terwijl daar bijvoorbeeld in de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie en, zij het noodgedwongen, in het Anna Freud Centre wel onderscheid tussen gemaakt wordt. Ik heb begrepen dat er in de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse aan gewerkt wordt om dit te veran-

deren. In de British Psycho-Analytical Society heeft iets dergelijks al plaatsgevonden; met name hebben kandidaten van de British Psycho-Analytical Society daar de keus om hun kinderaanalytische opleiding in de British Society te doen, die meer kleiniaans is gericht, of in het Anna Freud Centre, waar (nomen est omen) men freudiaans ingesteld is. Dit betekent dat men op het Anna Freud Centre in supervisie kan gaan bij een kinderpsychotherapeut die geen leeranalyticus maar wel supervisor is.

Conclusie

De kinderaanalytische opleiding in Nederland heeft zich binnen de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse als een volwaardige opleiding ontwikkeld. Hoewel de opleiding internationaal inmiddels een zeer goede naam heeft, lukte het tot nog toe helaas niet om deze binnen de IPA dezelfde geldigheid te laten verkrijgen als de volwassenenopleiding.

Literatuur

- Aichhorn, A. (1925), *Verwaarloste Jugend*, Psychoanalytische Verlag, Wenen/Leipzig.
- Bornstein, B. (1945), Clinical Notes on Child Analysis. *The Psychoanalytic Study of the Child* 1, p. 151-166.
- Edgumbe, R. (1970), The Development of Freud's Instinct Theory, 1894-1939. In: H. Nagera (ed.) *The Hampstead Clinic Psychoanalytic Library*, vol. III: Basic Psychoanalytic Concepts on the Theory of Instincts. George Allen and Unwin, Londen. p. 23-49.
- Freud, A. (1922), Beating fantasies and daydreams. In: *The Writings of Anna Freud I*. International Universities Press, Madison CT, p. 137-157.
- Freud, A. (1923), A hysterical symptom in a child of two years and three months. In: *The Writings of Anna Freud I*. International Universities Press, New York, p. 158-161.
- Freud, S. (1909), Analysis of a phobia in a five-year-old boy. *Standard Edition Vol. 10*. Hogarth Press, Londen, p. 3-149.
- Geerts, A. (1980), Verwijzen en behandelen van kinderen en hun ouders; enige overwegingen voortgekomen uit de praktijk. In: E.C.M. Frijling-Schreuder e.a. (Red.), *Psychoanalytici aan het woord*. Van Loghum Slaterus, Deventer. p. 258-263.
- Hall, J. Waelder (1935), The analysis of a case of night terror. In: *The Psychoanalytic Study of the Child* 2, p. 189-227.
- Hug-Hellmuth, H.V. (1920), Child psychology and education. *The International Journal of Psycho-Analysis* 1, p. 316-323.
- Hug-Hellmuth, H.V. (1921), On the technique of childanalysis. *The International Journal of Psycho-Analysis* 2, p. 287-305.
- Kennedy, H.E. (1950), Cover memories in formation. *The Psychoanalytic Study of the Child* 5, p. 275-284.
- King, P.H.M. (1991), Background and development of the Freud-Klein Controversies in the British Psycho-Analytical Society. In: P. King en R. Steiner (Ed.), *The Freud-Klein Controversies 1941-45*. Tavistock/Routledge, Londen/New York, p. 9-36.
- King, P. en R. Steiner (Ed.) (1991), *The Freud-Klein Controversies 1941-45*. Tavistock/Routledge, Londen/New York.
- Klein, M. (1921), The Development of a child, In: *The Works of Melanie Klein I*. Hogarth Press, Londen, p. 1-53.
- Klein, M. (1922), Inhibitions and Difficulties in Puberty. In: *The Works of Melanie Klein I*, Hogarth Press, Londen, p. 54-58.
- Nagera, H. (1966), *Early Childhood Disturbances, the Infantile Neurosis, and the Adulthood Disturbances*. International Universities Press, New York.
- Oosterhuis, E. (1999), Is psychoanalytische preventie mogelijk? *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 5 (4), p. 198-210.

Sandler, A.-M. (1998), *Committee on Child and Adolescent Psychoanalysis (COCAP of the IPA): Interim Report*.

Sandler, J., en J. Bolland (1965), *The Hampstead Psychoanalytic Index. Monograph no. 1 of the Psychoanalytic Study of the Child*. International Universities Press, New York.

Solnit, A.J. (1993), *Training in Child Analysis*. Inleiding uitgesproken op het IPA -congres te

Amsterdam; niet gepubliceerd in deze vorm.

Stern, D.N. (1985), *The Interpersonal World of the Infant*. Basic Books, New York.

Thomas, R. e.a. (1966), Comments on some aspects of self and object representation in a group of psychotic children: an application of Anna Freud's Diagnostic Profile. *Psychoanalytic Study of the Child* 21, p. 527-580.

Noten

1. Dit artikel is een bewerking van een voordracht die gehouden werd op het Bets Frijling Symposium op 12 September 1998.

2. In de British Psycho-Analytical Society wordt men gekozen als lid ('elected') na stem-

ming van de leden over de maidenspeech die door het betreffende aspirantlid is gehouden.

3. MOB = Medisch Opvoedkundig Bureau

4. Deze voordracht is verschillende malen gehouden, maar niet gepubliceerd.

Summary

Childanalytic training in the Netherlands began in 1966 and today may be considered to have attained the same quality and level as adult training. This article is an account of how this has come about. Internationally, childanalytic training has a sound reputation, but the Dutch Psychoanalytical Society has unfortunately not succeeded in obtaining the same rights for childanalysts (who are called 'special' members in the Dutch Society) in the IPA as those enjoyed by members trained in adult analysis. Further, members of the Dutch Psychoanalytical Society who have not become training analysts in the course of their adult training are ineligible for the task of supervising childanalytic cases. This situation may have changed, however, since this article was submitted.

Manuscript ontvangen: 20 april 1999

Definitieve versie: 1 april 2000